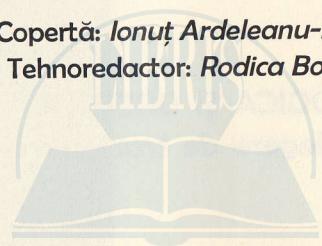


Copertă: Ionuț Ardeleanu-Paici

Tehnoredactor: Rodica Boacă



© 2015 Editura Paideia
Piața Unirii nr. 1, sector 3
București, România
tel.: 021.316.82.10
e-mail: office@paideia.ro
www.paideia.ro
www.cadourialese.ro

Logica și dreptul

– culegere de traduceri –

Selectia textelor, traducere și prefață
de Drăgan STOIANOVICI

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Logica și dreptul : culegere de traduceri / selecție,

trad. și pref.: Drăgan Stoianovici. - București :

Paideia, 2015

ISBN 978-606-748-100-6

I. Stoianovici, Drăgan (trad. ; pref.)

- (1993), „Respuesta a J.J. Moreso, P.E. Navarro y M.C. Rodendo”, *Doxa* 13, pp. 261–264.
- Soper, Philip (1989), „Legal theory and the claim of authority”, *Philosophy & Public Affairs* 18 (3), pp. 209–237.

Cuprins

Prefață	5
Secțiunea I – Domeniul și semnificația	
logicii juridice	13
Drept, logică și comunicare umană	
de Ilmar Tammelo	15
1. Controverse privind rolul logicii în domeniul dreptului	15
2. Păreri despre natura logicii ce ar trebui aplicată în domeniul dreptului	28
3. Formalismul juridic și instrumentele formale ale gândirii juridice	34
4. Observații privind relevanța logicii simbolice în slujba dreptului	39
Drept, logică și argumentare	
de Chaim Perelman	43
Infrastructura raționamentului juridic	
de Léon Husson	59
Nodul unei controverse	60
Oscilațiile gândirii juridice	62
Specificitatea raționamentului juridic	69
Limitele formalizării dreptului	76

Secțiunea a II-a – Limbajul dreptului.	
Rolul și specificul definițiilor juridice	83
Limbajul ca instrument al tehnicii juridice de François Gény	85
Câteva chestiuni privind definițiile legale de Viktor Knapp	95
I. Definițiile în domeniul dreptului	95
II. Definițiile legale	97
III. Tipuri de definiții legale	102
IV. Definițiile jurisdicționale – excurs	115
V. Adevărul și corectitudinea definițiilor legale	116
VI. Considerații de politica dreptului	117
Definițiile legale și interpretarea legii de Mark van Hoecke	121
1. Utilizarea definițiilor legale	122
2. Natura definițiilor legale	123
3. Redactarea definițiilor legale	123
4. Definițiile legale și interpretarea legii ..	130
Secțiunea a III-a – Normele juridice și logica normelor	137
Discursul normativ și teoria raționamentului juridic de Ota Weinberger	139
1. Caracterul necognitiv al normelor și al valorilor	139
2. Norma ca lucru comunicat	148
3. Fundamentul inferențelor logice cu norme	153
4. Raționamentul juridic din perspectiva logicii și din cea a retoricii	159
Raportul dintre norme și judecățile de valoare de Kazimier Opalek	165
Condițiile preliminare ale aplicării logicii deontice la raționamentele juridice de Zygmunt Ziembinski	171
Secțiunea a IV-a – Aspectul logic al interpretării normelor juridice	193
Raționamentele juridice în interpretarea normelor de drept de Jerzy Wróblewski	195
Considerații despre problema antinomilor în drept de Eduardo García Mayne	219
1. Natura problemei	219
2. Conceptul juridic de contradicție și teoria lui Kelsen privind cele patru sfere de aplicație	231
3. Criterii de soluționare a antinomilor dintre precepte aparținând aceleiași ordini juridice	234
4. Distincția lui Kelsen între conflicte logice și conflicte teleologice	237
5. Conflicte „intersistemice”	240
Raționamentele juridice a fortiori și a pari de Carlos S. Alchourrón	245
I. Introducere	245
II. Argumenta a fortiori	250
III. Raționamentele juridice a fortiori	254
IV. Diferite forme de rationament juridic a fortiori	260
V. Argumenta a fortiori și a pari	267
VI. Rezumat	273
Raționamentul prin analogie în drept de Letizia Gianformaggio	275
Secțiunea a V-a – Raționamentul în contextul creării și al aplicării dreptului	288
Silogismul judiciar și silogismul legislativ de Eugeniu Speranția	291
Silogismul legislativ	312
Cadrul de cristalizare a hotărârii judecătoarești de Iredell Jenkins	319

Funcția regulativă a logicii în raport cu hotărârile judecătorești de Junichi Aomi ..	327
I. Punctele de vedere clasic și sceptic asupra problemei	327
II. Relația dintre caracterul <i>ex post facto</i> al logicii și funcția ei regulativă	328
III. Zone unde viziunea sceptică este funciarmente corectă	331
IV. Controlabilitatea hotărârilor judecătorești	332
 Secțiunea a VI-a – De la logică la filosofia dreptului	333
<i>Există o legătură conceptuală între drept și morală?</i> de Eugenio Bulygin	335
 Bibliografie	359

Ultima jumătate de secol a marcat o amplificare și o primenire a investigațiilor de logică juridică, grătie, pe de o parte, instrumentelor noi, mai riguroase și mai diversificate, oferite de logica formală contemporană, iar pe de alta, apariției și dezvoltării teoriei moderne a argumentării. Este singura lucrare cu acest profil în limba română și ea se adresează deopotrivă studenților în drept, profesorilor care predau Logica juridică, cercetătorilor, dar și juriștilor practicieni interesati de componenta logică a activității lor profesionale.



Drept, logică și comunicare umană*

de Ilmar Tammelo

1. Controverse privind rolul logicii în domeniul dreptului

Când sir Edward Coke spunea că „rațiunea este viața dreptului”, el rostea un gând ce ar fi întrunit un larg asentiment al juriștilor nu doar din vremea sa, ci și din toată perioada de atunci încoace. Pentru că rațiunea este o valoare a cărei însemnatate este afirmată cu referire la o mare varietate de criterii de raționalitate, astfel încât, dat fiind înțelesul cuprinzător al rostirii lui Coke, ea nu putea să nu nimerească măcar una din țintele fixate de aceste criterii. Dintre ele, principiile logicii s-au bucurat de un mare respect în majoritatea domeniilor activității umane

* „Law, Logic, and Human Communication”, *Archiv für Rechts – und Sozialphilosophie* nr. 3, 1964, pp. 331-364. Traducere prescurtată.

Vezi Coke, *1 Institutes* 138. Max Radin, *Law as Logic and Experience* (1940) 2, crede că termenul „rațiune” se referă în acest context la logică. O asemenea interpretare a dictonului lui Coke nu pare a fi îndreptățită, cel puțin dacă prin „logică” se înțelege logica formală.

inteligente. Respectul pentru principiile logicii se întemeiază pe faptul că ele s-au dovedit indispensabile pentru bunul mers al treburilor omenesti în cele mai esențiale sfere ale vieții civizate.

Raționamentul logic joacă, indiscutabil, un rol important în matematică, în științele fizice și, în fond, pretutindeni unde se urmăresc testabilitatea, stringența și coerenta așertărilor și unde oamenii se feresc de evaluări arbitrale, de enunțuri vagi și de simplă arguție. Nu se poate nega că de multe ori oamenii se complac în astfel de comportamente mentale de bună voie și fără vreun regret. Un asemenea comportament poate fi comunicativ, ba chiar poate fi comunicativ și la un nivel propriu-zis uman. Totuși, atunci de obicei avem de-a face cu o comunicare umană impurificată. Pentru că o comunicare ce nu se sinchisește defel de standardele logice tinde să amestecă excesiv cu elemente de comunicare infraumană. Mai mult chiar, acolo unde logica șchioapătă, comunicarea umană tinde să eșueze.

În discuțiile de drept la nivel internațional, îndeosebi în pronunțările ce vin din partea tribunalelor internaționale, importanța logicii ca instrument al raționalului juridic pare să nu fi fost pusă sub semnul întrebării. Nu la fel stau lucrurile în discuțiile și rostirile corespunzătoare la nivelul dreptului intern, unde s-au înregistrat răbufniri împotriva logicii din perspectiva aplicării ei pe tărâmul dreptului, atât din partea unor teoreticieni, cât și din partea unor judecători. Asemenea divergențe de atitudine nu sunt surprinzătoare dacă ne gândim că orice încercare de a submina autoritatea logicii la nivel internațional ar avea inconvenientul de a diminua forța de argumentare, chiar a celui ce ar face o asemenea încercare,

dacă ar fi pus în situația de a rationa în sfera dreptului internațional. Subminarea autoritatii logicii la nivelul dreptului intern este un lucru relativ anodin, întrucât în majoritatea cazurilor autoritatea de stat compensează efectul acestei subminări, impunând autoritatea instanțelor judecătoarești și asigurând executarea hotărârilor pronunțate de acestea, indiferent de meritul lor intelectual. La acest nivel, juriștii pot, prin urmare, să-și permită să minimalizeze rolul logicii în raport cu dreptul, pe când la nivelul internațional nu-și pot permite acest lucru.

Totuși, neînțelegările, confuziile și dezorientarea privitoare la rolul logicii în slujba dreptului, care s-au înregistrat în mod explicit la nivelul dreptului intern, nu se limitează strict la această sferă. Manifestându-se aici, atitudinile respective nu pot să nu afecteze, indirect, și raționamentul juridic internațional, pentru că specialiștii în drept internațional se formează inițial studiind sisteme de drept naționale. Atunci când ajung în situația de a face raționamente juridice la nivel internațional, ei au deja imprimate anumite convingeri privind raporturile dintre drept și logică dobândite prin formăția lor juridică locală. Aceste convingeri, chiar dacă nu sunt expres afirmate și chiar dacă acționează doar în subterana minții, nu se poate, dacă se dovedesc a fi incorecte, să nu aducă prejudicii și comunicării juridice internaționale.

Pe planul gândirii juridice interne, numeroși teoreticieni renumiți ai dreptului au adoptat punctul de vedere că stringența logică este o virtute a dreptului și că importanța logicii pentru gândirea juridică este neîndoioinică. Astfel, Maitland a subliniat cu putere rolul logicii în

dreptul jurisprudențial (*common law*), spunând că „nu vulgarul simț comun și reflectarea instincțiilor neanalizate ale profanului, ci logica strictă și tehnica superioară, înrădăcinate timp de secole în Școlile de drept, în *Yearbooks...*”², au conferit dreptului jurisprudențial „capacitatea de a rezista în secolul al XVI-lea față de primirea dreptului civil în Anglia”³. O afirmare energetică similară a rolului logicii în drept întâlnim la un distins jurist continental din secolul al XIX-lea, Trendelenburg, care spunea că, nicăieri, logica nu devine „atât de practică și de o importanță atât de crucială ca în drept”⁴. Ca exemplificări ale aceleiași opinii formulate apăsat de către teoreticieni contemporani ai dreptului, îi putem cita pe Julius Stone, care spune că „analiza logică este un ingredient indispensabil atât al educației juridice, cât și al practicii juridice”⁵ și pe sir George W. Paton, care spune că sugestia după care „s-ar putea ajunge la cea mai bună lege fără o utilizare adecvată a logicii este pur și simplu un nonsens.”⁶

Citatele de mai sus n-ar fi, până la urmă, altceva decât moduri diferite de a formula sau reformula un adevăr banal, dacă n-ar fi faptul, destul de ciudat, că lor li se pot opune rostiri ale

altor autori eminenți din domeniul dreptului, care par să susțină o teză de-a dreptul contrară. Judecătorul Konstam, bunăoară, spune: „Noi, în Anglia, avem o profundă neîncredere față de rationamentul logic, neîncredere în bună parte intermeiată. Din fericire, jurisprudența noastră rareori a alunecat pe o asemenea pantă; iar în câteva din rarele prilejuri în care a făcut-o, rezultatele au fost dezastruoase”. Julius Binder a mers și mai departe, declarând că „pe tărâmul dreptului logica nu-i de nici un folos”⁷. În lumea jurisprudenței curților (în original: „*common-law world*” – n. trad.), din această categorie de judecăți privitoare la aplicarea logicii pe tărâmul dreptului, cel mai influent a fost dictonul, ce reverberează încă și acum, al lui Oliver Wendell Holmes: „nu logica reprezintă viața dreptului, ci experiența”⁸.

Nu începe îndoială că cele două puncte de vedere opuse privitoare la rolul logicii în drept sunt susținute ambele cu seriozitate și argumentate în mod responsabil. Chiar dacă formulările respective ar fi luate cu întreg contextul lor, aceasta n-ar face decât să înlăture asprimea judecăților în unele cazuri, iar în altele ar transforma judecata aparentă în opusul ei⁹, însă nu ar face să dispară faptul fundamental că în

² Vezi F. W. Maitland, *Introducere la Y.B. 1&2*, ed. II (S.S.I.), XVIII.

³ Vezi sir Owen Dixon, „Concerning Judicial Method” (1956) 29 *Australian Law Journal* 468–469, unde scrie că „acuratețea istorică a tezei lui Maitland mi se pare neîndoilenică”.

⁴ Vezi A. Trendelenburg, *Naturrecht auf dem Grunde der Ethik* (ed. a 2-a, 1868), p. 178.

⁵ Vezi J. Stone, *The Province and Function of Law* (1946), p. 145.

⁶ Vezi G. W. Paton, *A Text-Book of Jurisprudence* (1946), p. 154.

⁷ Vezi J. Binder, *Philosophie des Rechts* (1925), p. 884.

⁸ Vezi *Lochner v. New York* (1905), 198. De notat că ulterior O. W. Holmes a nuanțat considerabil formularea epigramatică de mai sus, spunând că „eroarea la care mă refer este ideea că singura forță ce acționează în dezvoltarea dreptului ar fi logica”. Vezi articolul său „The Path of the Law” (1897) din *Harvard Law Review*, p. 457.

⁹ Cum se întâmplă uneori chiar la Holmes.



Discursul normativ și teoria raționamentului juridic*

de Ota Weinberger

1. Caracterul necognitiv al normelor și al valorilor

Semiotica contemporană deosebește între limbajul prescriptiv și cel descriptiv. Elaborarea conceptului de limbaj prescriptiv s-a datorat sesizării unor profunde deosebiri semantice și pragmatice între propozițiile prescriptive și cele descriptive. Totodată ea s-a datorat nevoii resimțite de teoria limbajului de a cuprindă într-o singură categorie expresiile de norme, voliții și valori, dat fiind că toate acestea au în comun caracteristica unei anumite conativități (în sens abstract, nu psihologic). Conștiința hiatusului dintre limbajul descriptiv și cel prescriptiv a fost accentuată de tendința semioticii moderne de a exprima în mod distinct diferențele categorii ale gândirii într-un limbaj clarificat.

* „Fundamental problems the theory of legal reasoning”, *Archiv für Rechts - und Sozialphilosophie*, nr. 3/1972. Textul de față reprezintă, cu mici preșcurtări, traducerea a cinci din cele șase secțiuni ale articolului. Numerele secțiunilor au fost modificate, iar notele de subsol renumeroatate (n. trad.).

Voi examina mai întâi aşa-numita relație dintre Este și Trebuie (dintre *Sein* și *Sollen*), adică dintre ontic și deontic, căreia pe plan lingvistic îi corespunde contrastul dintre propozițiile indicative și cele directive. Ceva mai încolo voi aborda problema valorilor și a judecăților de valoare. Relația adineauri menționată ridică mai întâi problema localizării ontologice a distincției dintre ontic și deontic. Este vorba de distincția dintre propoziții indicative și propoziții directive? Sau dintre semnificațiile acestor categorii de propoziții, adică dintre construcțele mintale propoziționale și construcțele nepropoziționale numite „norme”? Sau este vorba de o distincție între două regiuni ontologice – între regiunea ontică a realității descriptibile și regiunea deontică a entităților normative și a altora analoge acestora?

Metodologia juridică se preocupă de aspectele logice ale dreptului, de interpretarea și aplicarea lui, precum și de semantica expresiilor juridice. Pentru o adecvată înțelegere a dreptului, se cer întelese adekvat principiile privitoare la structura, semnificația și manifestările lui. Metodologia juridică are trei principale sarcini:

(1) Să arate cum trebuie înțeleasă ordinea de drept. În calitate de teorie practică a cunoașterii dreptului, ea realizează această sarcină oferind modele de gândire juridică și examinând modul în care juriștii se raportează la lege și interpretează expresiile din ea și oferind reconstrucții doctrinal elaborate ale izvoarelor de drept.

(2) Să studieze problema justificării dreptului, atât pe baza relației de delegare și a stabilirii faptelor, cât și în procesul de descoperire a dreptului în situațiile când un decident juridic este î

și se poate vorbi pe deplin inteligibil despre apariția și disparația lor.

Împrejurarea că, pe de o parte, normativul e pus în contrast cu factualul, iar pe de alta e gândit ca aparținând regiunii ontice atunci când spunem că e un fapt că cutare trebuie să fie, este fără doar și poate descumpăratoare. Cu toate acestea, n-ar trebui să fie greu de înțeles că normele efectiv existente și faptele sunt deopotrivă reale, deși modurile lor de a exista sunt diferite.

Normele sunt entități ideale, ne-temporale și ne-spațiale, întocmai cum conținuturile propoziționale *in se* (în sensul lui Bolzano), numerele prime sau figurile geometrice, sunt entități ideale. Cu toate acestea, normele, când sunt aprehendate în legătură cu instituțiile sociale reale, cu care se asociază, au un gen de realitate socială. Ce sens are, de exemplu, afirmația „Norma juridică potrivit căreia x trebuie să fie, a apărut în momentul t”? Aici, evident, nu se face referire la un gând sau o normă abstracte, ci la o realitate socială constând în faptul că ceea ce e determinat într-o gândire normativă drept o anumită unitate de semnificație funcționează, începând din momentul t, ca obligație în cadrul unui sistem de instituții juridice al unui anumit stat.

S-ar părea astfel că onticul și deonticul trebuie gândite în distincții ținând de semnificație, și nu ca două regiuni ontologice diferite. Chestiunea privește genuri diferite de construcțe mintale (indicativele în contrast cu directivele) sau de categorii semantice de propoziții (propozițiile indicative în contrast cu cele directive). Distincția dintre aceste genuri de construcțe

mintale sau de expresii lingvistice rezultă din faptul că, într-un limbaj corect din punct de vedere logic, diferența dintre propozițiile indicative și propozițiile directive trebuie să-și afle și o expresie sintactică. Diferența semantică dintre propozițiile indicative și cele directive se reflectă *inter alia* în diferența dintre operațiile logice efectuabile cu ele.

Este ispititor ca diferența dintre deontic și ontic să fie plasată doar în sfera pragmaticii, adică în sfera relațiilor dintre semne și utilizatorii lor, încrât nu există nici o deosebire de *conținut* între propozițiile indicative și cele directive. Acestea din urmă spun că ceva trebuie să fie sau e permis să fie, pe când primele spun că ceva este. Deosebirea dintre ele pare să rezide în modul cum funcționează în viața celui ce se folosește de limbaj, adică în funcția lor pragmatică în înțelesul dat mai sus vocabulei „pragmatic”. Mie o astfel de concepție mi se pare neîntemeiată. Ea nu duce la rezultate științifice utile. Diversitatea semantică e primordială, pe când cea dintre rolurile pragmaticale ale respectivelor propoziții este secundară.

În practica lingvistică, rolul pragmatic al unei propoziții nu corespunde întotdeauna cu semnificația ei; o expresie lingvistică cu o anumită semnificație poate avea roluri pragmaticale diferite în funcție de situație și de atitudinile specifice ale utilizatorilor limbajului. O propoziție indicativă poate fi folosită pentru a determina o acțiune; ba poate chiar îndeplini și o funcție imperativă (de exemplu, ne putem imagina o situație în care propoziția „E târziu” are efectul comenzi „Mergeți la culcare!”); o întrebare poate să ofere informație sau să acționeze ca o comandă („Nu

încetezi odată cu bombăneala?”). Privite sub aspect pragmatic, propozițiile au, pe de o parte, funcția lor normală, care corespunde semnificației lor, iar pe de alta, au funcții specifice determinate de situațiile în care se află plasat, în viață, utilizatorul limbajului. Pentru analiza logică este de importanță decisivă semnificația; aspectele pragmatici sunt doar simptome ale unor deosebiri de semnificație și derivă din semantica expresiilor în contextele diferitelor situații sociale.

Distincția dintre ontic și deontic este întemeiată epistemologic și metodologic ca o distincție semantică. Onticul e obiectiv; aici se poate vorbi despre criterii obiective de verificare sau falsificare a diferitelor enunțuri de existență. Chiar și atunci când metodele de verificare sau falsificare furnizează doar o cunoaștere probabilă și nu dau decât un verdict provizoriu cu privire la ceea ce există, această cunoaștere se vrea a fi întotdeauna obiectivă, adică o descriere a ceea ce are loc în fapt. Normele nu există *per se*, ci ca elemente ale unui sistem volitional. Nu există o realitate deontică obiectivă. N-ar avea nici un sens să se încerce verificarea sau falsificarea enunțării „X trebuie să fie” prin metode de felul celor folosite pentru verificarea sau falsificarea enunțării „X are loc”; pentru că obligativitatea sau nu a lui X este independentă de existența sau inexistența sa.

Este, firește, posibil să întrebăm dacă X trebuie să fie, dar această întrebare nu vizează vreo proprietate sau vreun mod de existență ale lui X. Această întrebare poate fi pusă doar privitor la existența socială sau mentală a unui sistem volitional cuprinzând prescripția că X trebuie să fie. Dar nici chiar aici nu poate fi vorba de un